
РОЗДІЛ 4 ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ОСВІТИ

УДК 316.614:37-051(47+57) "19"

Агалець І.О.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ІМІДЖУ ОСВІТЯНИНА: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ПРОБЛЕМИ ПЕРІОДУ ХХ СТОЛІТТЯ НА ТЕРЕНАХ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

У статті проаналізовано погляди науковців щодо формування образу (іміджу) освітянина-професіонала.

З'ясовано, що кожен період відрізняється особливостями науково-теоретичних уявлень, які тим чи іншим чином відображають зміст праці освітянина: погляди на шляхи формування системи знань та умінь у процесі його професійної діяльності, особистісні психофізіологічні якості педагога, що досліджувалися багатьма вченими в дисертаціях та монографіях, висвітлювалися через призму відповідних епох.

Показано історичну ретроспективу розвитку педагогічної думки в напрямку формування іміджу (іміджотворчих складових) освітянина.

Ключові слова: соціалізація, вчитель, імідж, освітянин, підходи, якості особистості, майстерність.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Необхідність модернізації вищої школи в Україні зумовлена процесами державотворення, становлення нової соціально-економічної формації. Ці процеси супроводжуються зростанням ролі освітянина в суспільній праці, посиленням рівня його професіоналізму, що включає оволодіння освітніми техніками й технологіями педагогічної діяльності. Характер таких тенденцій визначається інтенсивним впровадженням в освітянську практику гуманітарно зорієнтованих наукових підходів, спрямованих на цілісний розвиток особистості, активізацію її творчих здібностей, формування загальної культури. Адже особистісно зорієнтована освіта ґрунтується на пріоритетах гуманістичного над авторитарним, аксіологічного над інформаційним, на паритетах соціального та індивідуального, традиційного та інноваційного. Такі підходи концептуально закладені у зміст останніх державних документів освітнього відомства, зокрема закон "Про вищу освіту".

Тобто у світлі нових наукових парадигм підвищуються вимоги до особистості майбутнього вчителя – до іміджу освітянина, що передбачає якісно ширший рівень сформованості мотиваційної сфери і ціннісних орієнтацій учителя-вихователя-викладача, його педагогічного мислення, гуманітарно-технічної культури, педагогічної відповідальності, постійного самовдосконалення рівня набутої освіченості [3, с. 84-96].

Проте, для того щоб мати уявлення про складові іміджу сучасного освітянина-професіонала, буде корисним розглянути погляди вітчизняних педагогів-науковців на цю проблему в попередні роки. На

нашу думку, значення науково обґрунтованих підходів досвідчених педагогів є важливим надбанням для сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вимірах історії вітчизняної науки про вчителя – дидактики, що розкриває вміння викликати й задовольнити цікавість дітей до праці вчителя, змінювався підхід до іміджу педагога. В очах школярів – це знання предмета, вміння викладати, забезпечувати дисципліну на уроках, приваблювати зовнішнім виглядом. Науковці виділяють такі періоди її (дидактики) розвитку: з поч. 20-х до сер. 30-х рр.; з кінця 30-х – до 50 рр.; 60-ті – 80-ті рр.; кінець 80-х 90-ті рр. [3, с. 84-96]. На наш погляд, найбільш відомими представниками, що працювали у ці періоди становлення науково-теоретичних засад педагогічної культури (соціалізації іміджу освітянина, різноманіття ідей, поглядів і підходів до образу вчителя), є такі науковці: Б.Г. Ананьєв, В.А. Афанасьєв, П.П. Блонський, Г.І. Ващенко, М.П. Головін, Л.О. Занков, І.А. Зязюн, Л.В. Кондрашова, А.С. Макаренко, О.Г. Мороз, М.Д. Никандров, І.К. Новиков, М.М. Рубінштейн, В.О. Сластьонін, В.О. Сухомлинський, Д.О. Тхоржевський, С. Фрідман, С.Т. Шацький, О.І. Щербаков, М.Д. Ярмаченко, та інші.

Безумовно, кожен період відрізняється особливостями науково-теоретичних уявлень, які тим чи іншим чином відображають зміст праці освітянина: різнилися погляди на шляхи формування системи знань й умінь у процесі його професійної діяльності, особистісні психофізіологічні якості, що розглядалися багатьма вченими в дисертаціях та монографіях.

Мета статті – проаналізувати науково-методичні підходи соціалізації іміджу освітянина у працях вчених часів Радянської епохи.

Виклад основного матеріалу. Значним і вагомим періодом для соціалізації образу вчителя (іміджу освітянина) були радянські часи. Це історичний період, коли видозмінювалася ідеологія суспільства, економічні і політичні умови, період, що мав визначене соціалістичне спрямування, початок якого було закладено жовтневими подіями 1917 року.

Не стали винятком і зміни у вимогах до професіоналізму освітян, як з боку індивідуальної поведінки, так і з боку колективного життя і діяльності.

Змінювалися погляди на принципи суспільних відносин, форми поведінки і спілкування. Нова ідеологія позначилася на суспільній культурі Радянської держави. "У кожного суспільного прошарку, – писав в своїй праці В.І. Ленін, – свої "манери життя", свої звички, свої схильності" [6, с. 342]. Формувався новий клас суспільних відносин.

Професійна підготовка освітянина епохи початку становлення Радянського Союзу мала базуватися на моральних принципах гуманізму і колективізму (як зовнішній, так і внутрішній її прояв), не відстаючи і не випереджаючи їх, що мало сприяти формуванню дружельності й відкритості – позитивним якостям людини.

Гармонійність особистості передбачалась декларацією тогочасного суспільства. Втіленим зразком нової культури стали новітні поведінка і спілкування людей, що ґрунтувалися на взаємній зацікавленості колективного співробітництва і всебічного розвитку кожного.

Вирішенню цих питань сприяли передові освітяни психолого-педагогічної науки: Б.Г. Ананьєв, П.П. Блонський, А.С. Макаренко, С.Т. Шацький, тощо.

Вітчизняний теоретик-науковець П.П. Блонський розглядав школу з позицій гуманізму, а саме: закликав учителя "... жити школою і дітьми, спільним життям" [1, с. 37], залишати найкращий відбиток у душах своїх учнів. Блонський П.П. надавав великого значення самоосвіті та самовдосконаленню вчителя. Під його керівництвом в Академії соціального виховання пропонувалася змістова поетапність підготовки вчителя, що включала спочатку загальне виховання й освіту, потім педагогічне і тільки тоді спеціальне вивчення предмета та методики його викладання з урахуванням психологічних знань й педагогічної практики, виховання у майбутніх освітян готовності до професійного самовдосконалення.

Науковець-практик С.Т. Шацький у своїх підходах до "нового педагогічного мистецтва" вказував, що вчитель повинен бути "спостерігачем і дослідником тих явищ, які перед ним відбуваються" [13, с. 77-78], відточувати професійну техніку з виявом творчості. Вчений наполягав на впровадженні комплексних центрів, де переважали б активні форми навчання, виділяючи при цьому навчальний, дослідницький і практичний аспекти підготовки студентства.

Отже, пріоритетне значення надавалося особистості вчителя як суб'єкта педагогічної праці, його творчим якостям, індивідуальності. Справжній педагог повинен гуманно ставитися до дітей, любити свою професію та своєю працею неодмінно надавати "доцільно організовану допомогу зростанню юних людей ...", діючи як носій і сяч культурних цінностей" [10, с. 21].

Потрібно зазначити, що наприкінці 30-х рр. в умовах організаційно-ідеологічного втручання у науку руйнуються запропоновані напрями, встановлюється "залізний занавіс", що відділяє радянську науку від світової наукової думки, перетворюючи зміст освітньої і виховної роботи ВНЗ на інструмент ідеологічного впливу [5, с. 41]. Науково-теоретичні підходи щодо формування професійних якостей особистості майбутнього вчителя і діяльності вчителя замінюються політичними гаслами. Наукова робота вчених спрямовується на підвищення вимог до науково-методичної підготовки освітян (підготовка монографій, дисертацій про практику показових освітніх установ), головним засобом досягнення висот у педагогічній професії визнано передовий педагогічний досвід. У професійній підготовці освітянина стають популярними такі форми і методи: гуртки, музеї, студії, що орієнтуються на оволодіння студентами педагогічними техніками, фактично це формувало елементи основи педагогічної майстерності, тобто й елементи професійного іміджу освітянина.

До цього періоду розвитку педагогіки належить запропонована А.С. Макаренком новаторська система, в основу якої покладено концепцію гуманістичного виховання. Видатний педагог пропонує своє бачення формування професійних якостей учителя, починаючи від постановки голосу до вміння "читати по обличчю", тобто розуміти міміку, рухи та настрої людини, з якою спілкується [8]. Педагог-новатор був переконаний, що педагогічні навчальні заклади в своєму доборі навчальних дисциплін будуть викладати педагогічні техніки, майстерність. Учений розглядав діяльність вчителя-вихователя з позиції людини праці, професії.

На думку Б.Г. Ананьєва, проблема педагогічної майстерності розглядається "як фон взаємостосунків, яким педагогічна школа ще не навчає" [5, с. 41-42].

У повоєнні роки відбувається інтенсивний розвиток гуманістичних напрямків, що не могло не відобразитися на науково-теоретичних засадах у науці про освіту. У наукових публікаціях поглиблюється розуміння сутності та етапності педагогічної майстерності, психологічних аспектів роботи педагога, порушуються питання про особистісні якості педагога, педагогічний такт, педагогічні та творчі здібності, талант, а отже, збагачується уявлення про професійну працю освітянина.

Свої погляди й підходи до професійно-педагогічної підготовки вчителя й організації педагогічної освіти пропонувало багато науковців, серед яких були І.А. Зязюн, Л.В. Кондрашова, Н.В. Кузьміна, О.Г. Мороз, М.Д. Никандров, В.О. Сластьонін, В.О. Сухомлинський, Д.О. Тхоржевський, О.І. Щербаков, М.Д. Ярмаченко, їх послідовники та учні.

Основоположником гуманістичної педагогіки на цьому етапі став В.О. Сухомлинський. Ідеї та підходи цього видатного вчителя мали величезне значення у подальшому розвитку теорії педагогічної праці та підготовки вчителя-вихователя, хоч за роки його вчителювання не були впроваджені в практику педагогічної освіти. На думку видатного вчителя-практика, "... вчителі – це "світочі інтелектуального життя школярів", вони мають бути "взірцем людської досконалості" [12, с. 342]. У спадщині В.О. Сухомлинського пропонується модель вчителя високого рівня педагогічної культури, якому притаманні громадянська позиція, загальна поведінкова культура, інтелектуальні якості дослідника, а це і творчий підхід до справи, і здатність до самовдосконалення. Підтвердженням такого погляду є відома праця В.О. Сухомлинського "Народження громадянина". Автор чітко формулює свої погляди і переконання, які сьогодні не тільки не втратили свого значення, а й є особливо актуальними. Він зазначає: "1. Кожен педагог – не тільки викладач, а й вихователь. Завдяки духовній спільності вчителя й колективу підлітків процес навчання не зводиться до передачі знань, виливається в багатогранні взаємини... 2. Кожен з нас має індивідуально впливати на конкретного вихованця, чимось зацікавити, захопити, надихнути підлітка, пробудити в ньому неповторну особистість. Кожен з нас має бути не абстрактним втіленням педагогічної мудрості, а живою особистістю, яка допомагає підліткові пізнати не лише світ, а й самого себе. Вирішальне значення має те, яких людей побачить у нас підліток. Ми мусимо бути для підлітків зразком багатства духовного життя" [12, с. 383]. Чіткіше важко схарактеризувати рівень культури педагога.

У 60-ті-80-ті рр. суттєво зростає інтерес до вивчення проблеми педагогічної майстерності, зокрема науково-теоретичні уявлення про сутність і зміст, ознаки та структурний склад, системність психолого-педагогічних знань, професійну компетентність, педагогічні здібності (перцептивні, комунікативні, організаторські), які розроблялись вченими багатьох наукових шкіл тогочасної епохи: української, лєнінградської, московської, білоруської, узбецької, казахської, та ін. [2]. У цей період в багатьох педагогічних вишах створюються кафедри, що займаються проблематикою педагогічної майстерності, активізуються науково-методичні дослідження широкого спектру педагогічної майстерності, публікуються статті й дисертаційні роботи.

У періоді – "шістдесятників", також значному для процесу соціалізації іміджу освітянина, є теорія професійно-педагогічної діяльності Н.В. Кузьміної – представника лєнінградської наукової школи [5], заснована на системному підході, в якому обґрунтовано поняття педагогічної системи, елементи педагогічної діяльності, системоутворювальну умову – образ очікуваного результату як готовність до вирішення педагогічних завдань. На основі положень діяльнісного підходу вивчалися чинники формування професійних якостей особистості вчителя.

У працях О.І. Щербакова – представника лєнінградської наукової школи [14; 15] досліджуються психологічні аспекти особистості вчителя, напрацювання педагогічних функціональних умінь і навичок у різноманітних видах діяльності, майстерності з виявом особистісних якостей вчителя, а це освіченість, педагогічна ерудиція. Всі ці компоненти виражаються у внутрішній готовності і практичних умінь вирішувати завдання навчально-виховного процесу, розвитку учнівської молоді.

Етапно у науково-теоретичних та експериментальних дослідженнях педагогічної праці і підготовки освітянина стала широко відома монографія В.О. Сластьоніна (1976 р.) – представника московської наукової школи [11]. Серед багатьох досліджуваних автором проблем вагомим є науково-теоретичне обґрунтування сутності творчого характеру педагогічної діяльності, виявлення закономірностей професійного становлення вчителя як суб'єкта педагогічної праці у процесі формування педагогічної спрямованості, виховання різноманітних професійно важливих якостей. На основі концептуальних ідей, пропонує ученим, було розроблено ряд наукових проектів щодо теорії та методики підготовки майбутнього вчителя.

Відомий український науковець Н.В. Гузій, аналізуючи розвиток наукових досліджень професійності учителя-вихователя періоду 60-х -80-х рр., пише, що значним кроком у розробленні проблеми педагогічної майстерності було обґрунтування вченими положень про доцільність і важливість формування основ педагогічної майстерності у студентів під час професійно-педагогічної підготовки. Перший досвід введення у зміст педагогічної освіти спецкурсів, семінарів у навчальних закладах країни показав хороші результати [3]. Прикладом можуть слугувати наукові дослідження, які підтверджують висунуту концепцію, а також проект "Учитель: школа – педагогічний вуз – школа" під керівництвом видатного вченого І.А. Зязюна – представника української наукової школи.

Останні роки епохи Радянського Союзу характерні початком радикальних політико-економічних і соціальних реформ, спрямованих на демократичний устрій суспільства. В галузі реформування підготовки освітян також відбулись певні зміни, зокрема розробка двох альтернативних концепцій, які демонстрували проблеми теорії професійно-педагогічної підготовки, над якими працювали два тимчасово створені науково-дослідні колективи.

Концепцією педагогічної освіти, до складу авторів якої увійшли В.О. Сластьонін, М.Д. Никандров, В.А. Кан-Калик та ін., було вирішено ряд завдань: сформульовано мету педагогічної освіти – "безперервний загальний та професійний розвиток учителя нового типу" [4, с. 4-5], обґрунтовано й запропоновано ряд принципів педагогічної освіти, що забезпечували чітку реалізацію змісту та технологій навчально-виховного процесу.

Інша концепція педагогічної освіти несла в собі стратегію перебудови педагогічної освіти, що поєднувала зміст і способи професіоналізації особистості освітянина з розвитком творчого потенціалу [9]. Її розробляв колектив науковців "Школа", до складу якого увійшли В.О. Болотов, В.Б. Новичков, К.М. Ушаков та інші.

Слід зазначити, що обидві альтернативні концепції, окрім позитивних відгуків, зазнали й критичного аналізу з боку інших науковців, оскільки реалізація певних їх положень можлива тільки за умови парадигматичних змін у підходах професійно-педагогічної підготовки [7, 132].

Висновки. Отже, підсумовуючи вищенаведений аналіз праць, можна дійти висновку, що епоха розвитку педагогічної іміджології на основі дидакології в 20–90 роках минулого століття сформувалась на ідеологічних засадах тієї доби, що є негативом у концепції закритої соціальної системи. В той же час гуманістичні ідеї були базисом концепцій науковців-педагогів. І це позитивно відобразилось на загальному баченні підготовки освітян.

Науково-теоретичні засади професійної підготовки повинні охоплювати процес оволодіння освітянином інноваційними навчально-виховними технологіями, прийомами планування й управління педагогічною діяльністю, особливими специфічними знаннями для кращої адаптації в професії та вияву творчої креативності щодо змісту й структури цієї діяльності, що в свою чергу мають реалізовуватися в уміннях й навичках під час професійної діяльності.

Актуальними напрямками подальшої розробки окресленої проблеми є обґрунтування інноваційних поглядів і підходів до навчально-виховної діяльності процесу професійної підготовки освітян з урахуванням аналітичних матеріалів змісту цієї статті.

Використані джерела

1. Блонский П.П. Избранные педагогические произведения / П.П. Блонский. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1961. – 695 с.
2. Буткевич В.В. Формирование личности учителя в теории и практике педагогического образования, 1960-1990 гг.: дисс. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / В.В. Буткевич; Моск. пед. гос. ун-т. – М., 1994. – 464 с.
3. Гузій Н.В. Професіоналізм учителя-вихователя у вимірах історії вітчизняної педагогічної думки / Н.В. Гузій // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : [зб. наук. праць]. – К. : НПУ, 2001. – Вип. 6. – С. 84-96.
4. Концепция педагогического образования (проект). – М., ГК СССР по народному образованию, 1989. – 18 с.
5. Кузьмина (Головко-Гаршина) Н.В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования / Н.В. Кузьмина. – М. : Иссл. центр повыш. кач-ва подгот. спец-ов, 2001. – 144 с.
6. Ленин В.И. Приемы борьбы буржуазной интеллигенции против рабочих / В.И. Ленин // [Полн. собр. соч.] – [Т. 25]. – С. 321-352.
7. Луговий В.І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку. / В.І. Луговий. – К. : МАУП, 1994. – 196 с.
8. Макаренко А.С. Твори: [у 7-ми т.] / А.С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1954. – Т.5. – 484 с.
9. Педагогическое образование на современном этапе: содержание, структура, организационные формы: сб. науч. тр. / под ред. В.Б. Новичкова. – М. : АПН СРСР, 1989. – 106 с.
10. Рубинштейн М.М. Проблема учителя / М.М. Рубинштейн. – М.-Л. : Московское акционерное издательское общество, 1927. – 173 с.

11. Слостенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В.А. Слостенин. – М. : Просвещение, 1976. – 160 с.
12. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: [в 5 т.]. – К. : Рад. школа, 1976. – Т.2. – 670 с.
13. Шацкий С.Т. Педагогические сочинения : [в 4-х т.] / С.Т. Шацкий. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1963-1965. – М. : Просвещение, 1964. – Т.2. – 476 с.
14. Щербаков А.И. Психологические основы формирования личности советского учителя в системе высшего педагогического образования / А.И. Щербаков. – Л. : Просвещение, Ленингр. отд., 1967. – 266 с.
15. Щербаков А.И. Психолого-педагогическая подготовка учителя-воспитателя и пути ее оптимизации в высшей школе / А.И. Щербаков // Проблемы совершенствования системы психолого-педагогической подготовки учителя : [межвуз. сб. науч. трудов]. – Л. : ЛГПИ, 1980. – С. 3-46.

Agalec I.

SOCIALIZATION IMAGE EDUCATOR: THE XX CENTURY PERIOD ON THE SOVIET UNION TERRITORY HISTORICAL ORIGINALS PROBLEMS

The article analyzes the educator professional image scientist's views.

It was found that each period has different the scientific and theoretical ideas features that are in any way reflect the work educator content – the waives at a knowledge and skills system creating ways in his career, personal physiological quality of teachers that was surveyed by many scientists and dissertations books, illuminated throes the e'poques.

Historical retrospective of educational thought in the direction of image formation (image-maker's components) educator was showed. The Scientists of the humanistic views of this e'poque was V.O. Sukhomlinsky. This outstanding teacher ideas and approaches were important for the pedagogical work and teacher training theory further development, although were not introduced into the teacher education practice during his teaching.

In Soviet times, the reform of training teachers were also certain property, to be exact – it's the two alternative concepts development that demonstrate the theory of vocational teacher training problems, worked on those two temporarily established research teams. Both alternative concepts were positive reviews, underwent critical analysis by other researchers, since the implementation of certain provisions was possible only on paradigmatic changes condition in vocational teacher training approaches.

Key words: *socialization, teacher, image, educator, approaches, personality qualities, mastery.*

Стаття надійшла до редакції 12.01.2015